

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор Центральноукраїнського
державного університету
імені Володимира Винниченка
доктор юридичних наук, професор
Євген СОБОЛЬ

«16» грудня 2025 року

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів
дисертації

Кошляка Михайла Анатолійовича

на тему: «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в
Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному
дискурсі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Витяг з протоколу фахового семінару кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
від 16 грудня 2025 року.

ПРИСУТНІ на фаховому семінарі члени кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка:

– Філоненко Оксана Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри освітніх наук.

– Савченко Наталія Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук.

– Дубінка Микола Михайлович, доктор педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри освітніх наук.

– Окольніча Тетяна Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освітніх наук.

– Бабенко Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент
кафедри освітніх наук.

– Ляшенко Ростислав Олександрович, кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук.

– Черненко Олександр Володимирович, кандидат педагогічних наук,
доцент, доцент кафедри освітніх наук.

– Неборак Катерина Олександрівна, ст. викладач кафедри освітніх наук.

Інші присутні на засіданні фахового семінару кафедри освітніх наук
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира
Винниченка:

– Кошляк Михайло Анатолійович, здобувач.

– Лещенко Геннадій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри спортивних ігор та масових видів спорту Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

– Рацул Олександр Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

– Плющ Валентина Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри природничих наук та методик викладання Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

– Мартін Аліна Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Порядок денний: обговорення основних наукових результатів дисертації Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Рецензенти:

– Лещенко Геннадій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри спортивних ігор та масових видів спорту Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

– Мартін Аліна Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

– Дубінка Микола Михайлович, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Головуючим на засіданні фахового семінару обрано Дубінку Миколу Михайловичу, доктора педагогічних наук, доцента, доцента кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Дубінка М. М.: Шановні члени кафедри освітніх наук, рецензенти, запрошені, розпочинаємо засідання. На порядку денному обговорення основних наукових результатів дисертації Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», поданої на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира

Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 01 грудня 2025 р.).

Для викладу основних положень дисертаційного дослідження слово надається Кошляку Михайлу Анатолійовичу.

Кошляк М. А.: Шановні члени кафедри, рецензенти, присутні дозвольте представити результати дисертаційного дослідження на тему: «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі».

Впродовж останніх десятиліть українська історико-педагогічна наука зазнає складних і суперечливих змін: відбувається переосмислення усталених наукових парадигм та активний пошук нових теоретико-методологічних орієнтирів. Особливості цього процесу проявляються у розширенні фактографічної бази, посиленні наукового дискурсу, утвердженні плюралізму думок, суперечливості позицій і розмаїтті теоретичних висновків й наукових трактувань.

За таких умов зростає потреба в конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії, теорії та практики виховання дітей та молоді в Україні в різні історичні періоди, збереженні та примноженні напрацювань попередніх поколінь науковців, запобіганні помилок і визначенні перспективних дослідницьких напрямів.

Розвиток теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні – це невід’ємна частина вітчизняного державотворення, складова національно-культурного відродження країни. Потреба розбудови національної системи фізичного виховання зумовила зростання зацікавлення до історико-педагогічних особливостей розвитку фізичного виховання дітей та молоді, педагогічної спадщини українських педагогів як важливого джерела розвитку сучасної педагогічної теорії та практики тіловиховання.

У цьому контексті особливо важливими стають історіографічні дослідження, спрямовані не лише на вивчення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей та молоді, а й його осмислення і переосмислення, врахування прорахунків і здобутків, адаптацію його конструктивних елементів до сучасних потреб.

Доцільність нашого дослідження зумовлена також потребою розв’язання низки суперечностей:

– між нагромадженою вітчизняною історико-педагогічною наукою великою кількістю праць з історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. та відносно невисоким рівнем її систематизації, проблемно-тематичного, комплексного аналізу;

– між сучасним рівнем опрацювання теоретико-методологічних основ історіографії української педагогічної науки та необхідністю їх перегляду й удосконалення з огляду на зміну наукових парадигм, освітні трансформації та нові соціокультурні виклики;

– між виявленими відмінностями в рівні дослідженості окремих аспектів теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. та необхідністю їх наукового осмислення;

– між недостатнім ознайомленням педагогів-практиків з історією розвитку фізичного виховання дітей та молоді та доцільністю його творчого використання в практиці сучасних закладів освіти.

На подолання цих суперечностей було спрямоване наше дослідження.

Мета дослідження – розкрити й цілісно охарактеризувати історико-педагогічні дослідження вітчизняних учених щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади та поняттєво категорійний апарат дослідження.

2. Окреслити історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

3. Здійснити періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні досліджуваного періоду.

4. Схарактеризувати особливості нагромадження наукових знань про розвиток фізичного виховання дітей та молоді та проаналізувати дослідження з окремих напрямів фізичного виховання.

5. Узагальнити праці вітчизняних учених, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді.

6. Розкрити історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвитку професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Узагальнимо основні результати дослідження відповідно до логіки поставлених завдань.

Відповідно до *першого завдання* обґрунтовано теоретико-методологічні засади та поняттєво категорійний апарат дослідження.

Встановлено, що теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі як окрема історико-педагогічна проблема не досліджувалась. У її розв'язанні застосовано комплекс наукових підходів: загальнонаукових (парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного) та конкретно-наукових (історіографічного, герменевтичного, історичної реконструкції педагогічного знання, історико-національного); принципів (історизму, єдності історичного й логічного, об'єктивності й усебічності, цілісності, наступності й спадкоємності, міждисциплінарності); методів (загальнонаукових та історико-педагогічних).

На основі проведеного теоретичного аналізу наукових праць здійснено системний аналіз ключових понять проблеми дослідження: «фізичне виховання», «фізична культура», «здоров'язбереження», «фізкультурно-масова робота», «історіографія», «історія вітчизняної педагогічної думки», «вітчизняний педагогічний дискурс», «педагогічні персоналії».

Згідно *другого завдання* окреслено історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

Узагальнено різні підходи до систематизації та класифікації різного роду матеріалів із проблеми розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі. Історіографія нашої проблеми ґрунтується на вивченні групи джерел. Основу джерельної бази дослідження склали: документи, що регулювали систему освіти та визначали особливості розвитку фізичного виховання дітей та молоді в досліджуваній період (підзаконні нормативно-правові акти (постанови) залежно від суб'єктів, які їх видали тощо); архівні документи; праці громадських діячів, педагогів другої половини XIX – XX ст., у яких розкриваються питання фізичного виховання дітей та молоді; монографії та дисертації, які є основним інформативним джерелом реконструкції історіографічного процесу з нагромадження наукових знань про теоретичні й практичні аспекти фізичного виховання дітей та молоді в Україні в означений період; дидактичні джерела: навчальні посібники, підручники; навчальні програми, плани; узагальнювальні праці, що розкривають генезу фізичного виховання дітей та молоді в Україні, колективні видання; періодичні видання.

Проаналізовані в дисертаційному дослідженні праці систематизувались за трьома основними підходами: хронологічним, проблемно-тематичним, персоналізованим.

Відповідно до *третього завдання* здійснено періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні у досліджуваній період та виокремлено чотири основні періоди: становлення (друга половина XIX – 1917 р.); міжвоєнний (1918–1930-і рр.); тоталітарний (1940–1980-і рр.); модернізаційно-плюралістичний (1991 р. – початок XXI ст.).

Кожний із вищезазначених періодів має свої суттєві відмінності в характері підходів до історико-педагогічного дискурсу, у змісті та напрямках досліджень різних теоретичних й практичних аспектів розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні, які зумовлені соціально-економічними, суспільно-політичними та соціально-культурними реаліями тих часів, коли здійснювалися дослідження. Особливого значення набуває аналіз освітніх парадигм властивих цим періодам; із їх зміною відбулися трансформації у наукових пошуках учених.

Згідно *четвертого завдання* схарактеризовано особливості нагромадження наукових знань про розвиток фізичного виховання дітей та молоді та проаналізовано дослідження з окремих напрямів фізичного виховання.

Аналіз стану наукової розробленості проблеми свідчить про те, що з середини XIX ст. й до початку XXI ст. йшов поступальний процес нагромадження наукових знань про теорію і практику фізичного виховання дітей та молоді України у другій половині XIX – XX ст.

Виявлено, що період з 1991 р. можна назвати найбільш продуктивним з огляду на кількість наукових розвідок з історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні. У своїй сукупності науковий доробок сучасних учених

окреслює ключові підходи та загальну модель вивчення фізичного виховання дітей та молоді в досліджуваній період.

Дослідження вчених засвідчують, що в період другої половини XIX – початку XX ст. проблема розвитку вітчизняної системи фізичного виховання концентрувалася довкола висвітлення таких питань, як роль сім'ї та школи у процесі фізичного розвитку дитини, значення фізичного виховання у процесі формування гармонійно розвиненої особистості, впровадження у навчальний процес окремого курсу – гімнастики, поширення спортивного руху в Україні, роль спортивних організацій і товариств у розвитку фізкультурно-масової роботи. Теоретичні ж аспекти фізичного виховання досліджувалися побіжно, що спричинило диспропорцію у вивченні цієї проблеми – існувала значна кількість праць практичного спрямування без достатнього наукового теоретичного підґрунтя.

Історіографічний аналіз свідчить, що розвиток фізичного виховання України у міжвоєнний період відзначається інтенсивним накопиченням знань і розвитку наукової інформації про фізичне виховання. У публікаціях українських періодичних видань, попри їхню явну ідеологічну спрямованість, порушувалися чимало актуальних питань з фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл, друкували навчальні програми, комплекси фізичних вправ для дітей різного віку, матеріали наукових дискусій та конференцій, серед яких значне місце посідали питання теоретичного і методичного забезпечення фізичного виховання.

У наукових розвідках акцентують увагу на характерних для цього періоду процесах та явищах: державній регламентації, прогалинах у підготовці педагогічних кадрів, вирішальній ролі громадського чинника у розвитку масової фізичної культури, ідейній спрямованості.

Встановлено, що розвиток фізичного виховання в Україні, починаючи з середини XX ст. чітко відображає загальні тенденції розвитку системи фізичного виховання окресленого історичного періоду. У дослідженнях історико-педагогічних аспектів розвитку фізичного виховання переважають підходи, що розглядають його як цілеспрямований процес розвитку фізичних і морально-вольових якостей особистості та засвоєння систематизованих знань, фізичних вправ і навичок їх самостійного застосування впродовж життя. У публікаціях домінує тлумачення мети фізичного виховання, яку пов'язували з задоволенням потреб окремих державних структур або етнічних спільнот у підготовці всебічно розвиненої особистості, здатної до продуктивної праці та захисту Батьківщини. Водночас дослідження засвідчують появу нових рис формальної сторони фізичної культури, що проявлялися у динамічних змінах системи фізичного виховання, урізноманітненні видів фізичної підготовки, спорту й змагань, а також у розвитку форм організації занять з фізичного виховання.

Відповідно до *п'ятого завдання* узагальнено праці вітчизняних учених, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді.

Встановлено, що на сучасному етапі розширилось предметне поле теоретичних досліджень із вивчення поглядів вітчизняних педагогів другої половини XIX – початку XX ст.

Історіографічний аналіз засвідчує, що проблеми фізичного виховання займала чільне місце в працях передових вчених, педагогів означеного історичного періоду. Виявлено низку праць, у яких схарактеризовано внесок педагогів-просвітників (О. Анохіна, І. Боберського, О. Бутовського, Г. Ващенко, А. Волошина, Ю. Дзеровича, М. Демкова, О. Духновича, А. Макаренка, І. Миропольського, І. Ставровського, В. Сухомлинському, К. Ушинського та ін.) у розвиток фізичного виховання дітей та молоді та проаналізовано їхню роль у становленні й розвитку вітчизняної системи фізичного виховання; ці праці містять вагомий фактологічний матеріал щодо місця фізичного виховання молодого покоління в їх творчій спадщині.

Встановлено, що більш повно в наукових розвідках розкрито роль Г. Ващенко, О. Духновича, А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського у розвитку проблеми фізичного виховання дітей та молоді. Недостатньо вивченими залишились спадщина О. Анохіна, І. Боберського, О. Бутовського Ю. Дзеровича, М. Демкова, І. Миропольського, І. Ставровського та ін. Нечисленні історико-педагогічні рефлексії містять фрагментарний або поверхневий аналіз лише деяких аспектів їхньої діяльності в цьому напрямі.

Згідно *шостого завдання* розкрито історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвитку професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Встановлено, що модернізаційно-плюралістичний період (1991 р. – початок ХХІ ст.) є найпродуктивнішим за кількістю праць, присвячених історії розвитку професійно-педагогічної підготовки вчителів фізичного виховання у другій половині ХІХ – ХХ ст., що дає підстави стверджувати, що сучасні українські науковці зробили вагомий внесок у дослідження цієї проблеми.

Історіографічний аналіз свідчить, що в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у дослідженнях у контексті інших питань, висвітлено історико-педагогічні аспекти становлення та розвитку професійної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в досліджуваній період, узагальнено статистичні та архівні дані, що відображають розвиток цього питання на цьому етапі, з'ясовано внесок педагогів, громадських діячів цього періоду у започаткування підготовки кваліфікованих учителів фізичного виховання.

З'ясовано, що на сучасному етапі активізувався інтерес учених до вивчення питань становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в Україні у міжвоєнний період. У працях звертається увага на нестачу кваліфікованих кадрів із фізичного виховання та розглядаються прогресивні кроки спрямованні на підвищення рівня підготовки вчительських кадрів з фізвиховання у цей період (якісні зміни навчальних закладів, що готували майбутніх фахівців – від короткотермінових курсів фізкультури, які давали спеціальну середню кваліфікацію, до вищої професійної підготовки вчительських кадрів з фізвиховання, відкриття факультетів фізичного виховання у вищих педагогічних закладах України, вимоги держави і суспільства до завдань, мети та змісту педагогічної підготовки майбутніх учителів фізвиховання).

Історіографічний аналіз свідчить, що у наукових розвідках здійснено комплексне дослідження теоретичних засад і практичного досвіду педагогічної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання у вищих педагогічних

навчальних закладах України у другій половині ХХ ст. На основі аналізу теоретичних і методичних засад підготовки майбутніх учителів фізичної культури у педагогічних закладах вищої освіти України досліджуваного періоду у вітчизняному педагогічному дискурсі охарактеризовано динаміку становлення факультетів фізичного виховання та визначено структуру змісту підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Висвітлено організаційні та процесуально-змістові особливості підготовки вчителів фізичної культури. Окреслено шляхи застосування накопиченого позитивного досвіду в сучасних умовах вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Перспективним напрямом є вивчення та узагальнення вітчизняного досвіду здоров'язбереження; компаративний аналіз українського досвіду фізичного виховання з європейськими освітніми моделями.

Дякую за увагу!

Здобувачу було задано **12 запитань**, на які доповідач надав обґрунтовані відповіді та пояснення.

Запитання задавали:

Окольніча Тетяна Володимирівна, професор освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Михайло Анатолійович, у мене до Вас 2 запитання: 1. Уточніть хронологічні межі Вашого дослідження? 2. Конкретизуйте як виокремлені у дослідженні парадигмальний та системний методологічні підходи сприяли реалізації завдань Вашого дослідження?

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Хронологічні межі дослідження охоплюють історико-педагогічні дослідження, опубліковані впродовж другої половини ХІХ – початку ХХІ ст., у яких висвітлено історію розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині ХІХ – ХХ ст. Визначення нижньої хронологічної межі – 50–60-ті рр. ХІХ ст. – зумовлено тим, що саме в цей період відбувається народження нових педагогічних ідей, концепцій, які виникали внаслідок низки економічних та освітніх реформ та активізували громадсько-педагогічний рух, що призвів до розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні. Верхня хронологічна межа (з 90-х рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.) – пов'язана з початком нового етапу історичного розвитку – проголошення незалежності Української держави та фіксує сучасний стан дослідження проблеми, нову методологію досліджень і національну спрямованість наукових досліджень з історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині ХІХ – ХХ ст.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Парадигмальний підхід допоміг висвітлити логіку розвитку проблеми фізичного виховання дітей та молоді в Україні в конкретних історичних умовах за різних ідеологічних парадигм, суспільно-виховних ідеалів, системний підхід уможливив цілісний розгляд історико-педагогічних досліджень розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині ХІХ – ХХ ст. в єдності з суспільно-політичними та науково-педагогічними детермінантами.

Рацул Олександр Анатолійович, професор кафедри спеціальної освіти, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Михайло Анатолійович, у мене до Вас 2 запитання: 1. Розкрийте зміст принципів, на яких ґрунтується Ваше

дослідження. 2. У роботі здійснено періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді досліджуваного періоду. Коротко схарактеризуйте особливості кожного періоду.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Принцип історизму забезпечує вивчення теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у конкретній історичній зумовленості і розвитку. Аналіз джерел у контексті пануючих суспільно-політичних процесів дозволив зрозуміти детермінізм і динамізм історіографічного процесу загалом.

Принцип єдності історичного і логічного через досягнення різних гуманітарних наук допоміг висвітлити різноманітні факти, напрями, позиції, концепції учених, що розкривають особливості розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у певній логічній системі.

Реалізація принципу об'єктивності у дослідженні полягає у всебічному й неупередженому аналізі та інтерпретації історико-педагогічних досліджень, що висвітлюють розвиток теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст., і на цій основі представити адекватний історико-педагогічний аналіз, об'єктивний підбір і оцінку фактів.

Принцип усебічності й цілісності передбачає вивчення різнобічних джерел, що відображають розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні освіти у різні періоди політичної і національної історії другої половини XIX – XX ст. та розгляд унеску в її розвиток окремих громадських діячів, просвітителів, педагогів, з'ясувати рівень дослідженості окремих проблем, напрямів.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Встановлено, що у перший період (друга половина XIX – 1917 р.) – переважали праці, у яких подавався загальний аналіз існуючої системи освіти, огляд фактів життя, змісту і напрямів творчості освітніх діячів та їхньої ролі у розвиток фізичного виховання дітей та молоді. Педагогічні дослідження того часу здебільшого зосереджувалися на описі існуючих практик, підготовці навчальних програм і пропаганді фізичних вправ як важливої складової фізичного виховання.

Другий період (1918–1930-і рр.) – незважаючи на його нетривалість та складні суспільно-політичні обставини, характеризується пошуком наукових підходів та організація фізичного виховання дітей та молоді. Цей період відзначається інтенсивним накопиченням знань і розвитку наукової інформації про фізичне виховання.

Третій період (1940–1980-і рр.) – характеризується розширення наукових досліджень, у яких фізичне виховання дітей і молоді в Україні розглядається у комплексі соціально-педагогічних, психологічних і медико-біологічних чинників. Активно впроваджуються нові методики, експериментальні дослідження. Здійснюється пошук оптимальних, стабільних варіантів навчальних планів і програм, наукове обґрунтування складових теоретичної та методичної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Водночас цей період характеризується обмеженим доступом до архівних джерел та посиленні ролі цензури.

Четвертий період (1991 р. – початок XXI ст.) – характеризується зростанням кількості ґрунтовних наукових розвідок, у яких усебічно висвітлено різні

історико-педагогічні аспекти розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині XIX – XX ст., досліджено проблему фізичного виховання в творчому доробку українських педагогів, розглянуто особливості професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Філоненко Оксана Володимирівна, в.о.завідувача кафедри освітніх наук, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Михайло Анатолійович, у мене до Вас 2 запитання: 1. В доповіді Ви зазначаєте, що проаналізовані в дисертаційному дослідженні праці систематизувались за трьома основними підходами: хронологічним, проблемно-тематичним, персоніфікованим. Схарактеризуйте їх. 2. Уточніть, які історико-педагогічні методи використовувались під час дослідження?

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Особливості вітчизняної історії другої половини XIX – XX ст. зумовили застосування хронологічного підходу для з'ясування історико-педагогічних досліджень вчених щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні та виокремлення відповідних періодів.

Для аналізу й систематизації масиву історико-педагогічних досліджень з проблеми розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині XIX – XX ст. використано проблемно-тематичний підхід, який дозволив, у залежності від зміни освітніх парадигм у відображенні історіографічних процесів, що значною мірою визначалися політико-суспільними трансформаціями в країні, у роботі розглянути рефлексії вітчизняних учених про розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. та висвітлити історико-педагогічні дослідження з окремих напрямів проблеми, здійснити історико-педагогічний аналіз досліджень, присвячених освітній діяльності та педагогічному доробку вчених, які зробили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні, узагальнити праці вітчизняних учених щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Україні в досліджуваний період.

Застосування персоніфікованого підходу дозволило прослідкувати процеси розвитку вітчизняного історико-педагогічних дискурсу щодо вивчення творчої спадщини громадських діячів, педагогів-просвітителів досліджуваного періоду та розкрити їхній внесок у генезу проблеми фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. У ході дослідження використано комплекс історико-педагогічних методів – наративний – дав можливість упорядкувати та відобразити розмаїття історико-педагогічних інтерпретацій генези фізичного виховання дітей та молоді в Україні у досліджуваний період; історико-структурний – забезпечив розробку структури дослідження, можливість систематизувати історико-педагогічні праці з різних напрямів розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні, діяльності окремих педагогічних постатей, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.; історико-компаративістський –

застосовувався для порівняння й зіставлення, виявлення загального і особливого в історико-педагогічних дослідженнях вітчизняних учених щодо проблеми розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Плющ Валентина Миколаївна, професор кафедри природничих наук та методик викладання, доктор педагогічних наук, професор. Шановний Михайло Анатолійович, у мене до Вас 2 запитання: 1. Уточніть, як ви тлумачете поняття «вітчизняний педагогічний дискурс»? 2. Розкрийте тенденції розвитку фізичного виховання дітей та молоді у міжвоєнний період.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Ключовою одиницею понятійно-термінологічного апарату нашого дослідження є вітчизняний педагогічний дискурс. Це поняття розглядаємо як сукупність наукових, освітніх і суспільно значущих текстів, ідей, концепцій та комунікативних практик, що сформувалися в межах національного (українського) освітнього простору й відображають особливості розвитку педагогічної думки, теорії та практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Вагомий інтерес у контексті нашого дослідження становить міжвоєнний період (1918–1930-і рр.). Науковий пошук засвідчив, що саме у цей період відбулися суттєві перетворення в системі фізичного виховання молоді. Фізичну культуру запровадили як обов'язковий навчальний предмет у розкладах усіх освітніх закладів, а також було створено перші навчальні програми з цієї дисципліни. Водночас загальні зміни в організації спортивно-масової роботи з молоддю та розвитку системи фізичного виховання зберігали виразну військово-прикладну спрямованість.

На цьому етапі продовження отримала тенденція централізації управління фізичним вихованням дітей та молоді. Фізкультурна робота набувала все більше масового характеру: виробнича і гігієнічна гімнастика, групи здоров'я, туризм, спортивні клуби, спартакіади, табори. Обов'язковою стала ідеологічна основа фізичної культури і масових спортивних заходів для молоді, паралельне управління фізкультурно-масовою роботою з боку держави і громадськості, забезпечення планового характеру розвитку фізкультурно-масової роботи з молоддю та посилення державної централізації її управління наприкінці цього етапу.

Бабенко Тетяна Василівна, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Михайло Анатолійович, зупиніться на історико-педагогічних аспектах розвитку фізичного виховання дітей та молоді у другій половині XX століття.

Дякую за запитання. Історіографічний аналіз свідчить, що середина XX століття стала періодом інтенсивного розвитку фізичного виховання, яке набуло нового змісту та значення в умовах післявоєнного відновлення, зростання міжнародних спортивних зв'язків і зміцнення інтересу суспільства до здоров'я людини.

У цей час активно формувалася система масового спорту. Створюються державні програми, спрямовані на розвиток фізичної культури серед різних верств населення. Значна увага приділяється шкільному фізичному вихованню: були розроблені перші комплексні навчальні програми, які включали гімнастику, легку атлетику, командні ігри та елементи туризму. Фізичне виховання поступово ставало обов'язковою складовою навчального процесу, а педагогічні підходи вдосконалювалися на основі досягнень науки про рухову активність.

Отже, друга половина ХХ століття є важливим етапом у розвитку фізичного виховання, адже в цей період були закладені основи сучасних методик, зміцніла роль фізичної культури в освіті та суспільстві, розширилися наукові дослідження й міжнародні спортивні контакти. Це створило передумови для подальшого розквіту спорту та формування комплексних систем фізичного виховання.

Черненко Олександр Володимирович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Михайло Анатолійович, схарактеризуйте історико-педагогічні аспекти розвитку фізичного виховання дітей та молоді в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Дослідження вчених засвідчують, що в період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. проблема розвитку вітчизняної системи фізичного виховання концентрувалася довкола висвітлення таких питань, як роль сім'ї та школи у процесі фізичного розвитку дитини, значення фізичного виховання у процесі формування гармонійно розвиненої особистості, впровадження у навчальний процес окремого курсу – гімнастики. Теоретичні ж аспекти фізичного виховання досліджувалися побіжно, що спричинило диспропорцію у вивченні цієї проблеми – існувала значна кількість праць практичного спрямування без достатнього наукового теоретичного підґрунтя.

Ляшенко Ростислав Олександрович, доцент кафедри освітніх наук, кандидат педагогічних наук, доцент. Шановний Михайло Анатолійович, уточніть, які джерела склали основу джерельної бази дослідження? Розкрийте особливості нагромадження наукових знань щодо становлення та розвиток професійної підготовки вчителів фізичної культури на четвертому історіографічному періоді?

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Основу джерельної бази дослідження склали документи, що регулювали систему освіти та визначали особливості розвитку фізичного виховання дітей та молоді в досліджуваний період (підзаконні нормативно-правові акти (постанови) залежно від суб'єктів, які їх видали тощо); архівні документи; праці громадських діячів, педагогів другої половини ХІХ – ХХ ст., у яких розкриваються питання фізичного виховання дітей та молоді; монографії та дисертації, які є основним інформативним джерелом реконструкції історіографічного процесу з нагромадження наукових знань про теоретичні й практичні аспекти фізичного виховання дітей та молоді в Україні в означений період; дидактичні джерела (навчальні посібники, підручники); навчальні програми, плани; узагальнювальні праці, що розкривають генезу фізичного виховання дітей та молоді в Україні, колективні видання; матеріали періодичних видань.

Кошляк М. А.: Дякую за запитання. Встановлено, що з початку 1990-х рр. наукові дослідження дедалі більше зосереджуються на вивченні можливостей фізичної культури як засобу гармонійного розвитку духовного й фізичного потенціалу вільної та самостійної особистості. У наукових працях цього періоду, присвячених вищій освіті у сфері фізичної культури і спорту, підкреслюється її гуманітарна спрямованість й універсальність засобів фізичної культури та спорту у вирішенні завдань зміцнення здоров'я населення та формування позитивного морально-психологічного клімату в суспільстві. У зв'язку з цим особливого значення в освітньо-виховному процесі загальноосвітніх закладів набуває діяльність вчителя фізичного виховання, який повинен на високому професійному рівні виявляти й долати суперечності фізичного розвитку учнів.

ВИСТУПИЛИ

РЕЦЕНЗЕНТИ: Лещенко Геннадій Анатолійович, доктор педагогічних наук, професор, в. о. завідувача кафедри спортивних ігор та масових видів спорту Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Доцільність дослідження М. А. Кошляка зумовлена потребою розв'язання низки суперечностей: між нагромадженою вітчизняною історико-педагогічною наукою великою кількістю праць з історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття та відносно невисоким рівнем її систематизації, проблемно-тематичного, комплексного аналізу; між сучасним рівнем розробки теоретико-методологічних засад історіографії української педагогічної науки та потребою їх оновлення і вдосконалення в контексті зміни наукових парадигм, трансформаційних освітніх процесів, соціокультурних викликів; між виявленими відмінностями в рівні дослідженості окремих аспектів історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття та необхідністю їх наукового осмислення; між недостатнім ознайомленням педагогів-практиків з історією розвитку фізичного виховання дітей та молоді та доцільністю його творчого використання в практиці сучасних закладів освіти.

Аналіз тесту дисертації засвідчує, що коректно визначено об'єкт і предмет дослідження, логічно узгоджено його мету і завдання, застосовано адекватні методи дослідження, що у своїй сукупності дозволило автору системно дослідити визначену проблему. Дисертаційна робота характеризується єдністю змісту, який відповідає поставленій меті. Текст дисертації оформлено згідно чинних вимог МОН України.

Структура дисертації є обґрунтованою та логічною, представлена вступом, чотирьма розділами, висновками до розділів, ґрунтовними загальними висновками, списком використаних джерел, додатками, що відповідає вимогам до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Сутнісний зміст кожного розділу дослідження має безпосередній зв'язок із поставленою метою та завданнями. У результаті це дозволило теоретично обґрунтувати наукову новизну дослідження та впровадити результати

дисертаційної роботи в діяльність закладів вищої освіти, що визначило її практичне значення.

Ознайомлення з текстом дисертації дає всі підстави розглядати її як цілісне й завершене дослідження, яке має яскраво виражену наукову новизну, теоретичне і практичне значення.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше цілісно схарактеризовано історико-педагогічні дослідження розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. з позицій парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, історіографічного, герменевтичного, історичної реконструкції педагогічного знання, історико-національного підходів; обґрунтовано періодизацію історіографічного процесу, що охоплює такі чотири основні періоди: становлення (друга половина XIX – 1917 р.); міжвоєнний (1918–1930-і рр.); тоталітарний (1940–1980-і рр.); модернізаційно-плюралістичний (1991 р. – початок XXI ст.), кожний з яких відображає тенденції нагромадження наукових знань щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.; проаналізовано наукові розвідки з окремих напрямів проблеми; узагальнено дослідження, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні; розкрито рефлексії вітчизняних учених щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Україні в досліджуваний період; уточнено поняття «фізичне виховання», «фізична культура», «здоров'язбереження», «фізкультурно-масова робота», «історіографія», «історія вітчизняної педагогічної думки», «вітчизняний педагогічний дискурс», «педагогічні персоналії»; уявлення про творчість громадських діячів і педагогів, діяльність яких була пов'язана з розвитком фізичного виховання дітей та молоді в Україні і є ще малодослідженою; подальшого розвитку набули конкретизація критеріїв, принципів добору та класифікації джерел з історіографії педагогічної науки; наукові підходи до з'ясування ступеня дослідженості історіографічних проблем та принципів групування пов'язаних з нею наукових публікацій; уявлення про розвиток фізичного виховання в Україні в досліджуваний період.

До наукового обігу введено широке коло архівних матеріалів, історико-педагогічних досліджень другої половини XIX – XXI ст., що стосуються розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактологічний матеріал, теоретичні положення й науково обґрунтовані висновки дослідження щодо теорії і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі можуть бути використані для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи освіти в Україні. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, історії України, джерелознавства; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів «Педагогіка», «Педагогіка фізичного виховання», «Виховні та дидактичні

концепції в історичному вимірі», «Історія вищої школи», «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні», «Актуальні зарубіжні та вітчизняні освітні концепції», «Історія фізичної культури», «Історія наукової думки у фізичній культурі»; при укладанні підручників, посібників із теорії та історії педагогіки, історії української фізичної культури і спорту, теорії та методики фізичного виховання, при розробці спецкурсів і спецсеминарів, при здійсненні керівництва курсовими й кваліфікаційними роботами.

Результати дисертаційної роботи висвітлено в 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 3 статті у наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 18 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 розділ у колективній монографії. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 11 тез у матеріалах науково-практичних конференцій.

На основі аналізу змісту публікацій М. А. Кошляка можна констатувати, що наукові положення та висновки які було отримано в результаті проведеної роботи, у друкованих працях викладено достатньо повно.

Аналіз рукопису дисертації М. А. Кошляка дають змогу дійти висновку про наукову достовірність викладених автором результатів. Дотриманні в роботі принципи академічної доброчесності. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

У цілому позитивно оцінюючи наукове та теоретико-практичне значення отриманих дисертантом результатів, необхідно окреслити й певні дискусійні положення щодо змісту роботи, а також висловити окремі побажання.

1. На п. 1.2, де представлений аналіз педагогічних досліджень щодо основних дефініцій роботи, бажано було б уточнити які чинники зумовлювали зміни тенденцій у тлумаченні феномену «фізичне виховання» на виокремлених історичних етапах.

2. Деякі джерела, до яких апелює дисертант у роботі не підпадають під хронологію зазначеного періоду.

3. Для більш наочного сприйняття матеріалу дисертації досліднику варто було б здійснити порівняльний аналіз (у вигляді таблиці) щодо змісту, методів і форм фізичного виховання України на різних історичних етапах.

4. У тексті дисертації трапляються деякі мовні помилки, зокрема, орфографічні, та стилістичні огріхи, змістові неточності.

Висловлені зауваження, побажання мають рекомендаційний характер, а тому не знижують наукової і практичної цінності й загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи.

Цілісний аналіз дисертації М. А. Кошляка дозволяє зробити висновок, що дисертація є завершеною, самостійною науковою працею, що має наукову новизну, теоретичне і практичне значення, характеризується обґрунтованістю та аргументованістю рекомендацій та висновків.

Вищезазначене дає підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей

та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», подане на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки відповідає, передбаченим п. 7-9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197) і може бути рекомендованим до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Мартін Аліна Миколаївна, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Розбудова української незалежної держави створила сприятливі умови для відновлення і розвитку педагогіки, національної системи освіти і виховання дітей та молоді в Україні. Успішність реформування в освітній галузі значною мірою залежить від того, наскільки повно і ефективно будуть використані ті позитивні надбання, які базуються, передусім, на національному педагогічному досвіді.

Дослідження минулого вітчизняної освіти надає можливість глибше вивчити наявний історичний досвід розвитку освіти, передбачити основні тенденції її розвитку у майбутньому, вивчення процесу такого розвитку в даний період, збагатить сучасну науку знаннями про механізми модернізації освітніх процесів. За таких умов зростає потреба в конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії, теорії та практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ століття.

Водночас, недостатнє дослідження вітчизняною педагогічною наукою означеної наукової проблеми, а також переконливе обґрунтування автором доцільності обраного напрямку дослідження та наявних суперечностей дозволяють констатувати важливість та актуальність теми дисертаційної роботи.

Проаналізувавши зміст дисертації, є підстави стверджувати, що Кошляк Михайло Анатолійович порушив актуальну проблему, довів недостатній ступінь її дослідженості, здійснив періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді досліджуваного періоду, всебічно проаналізував основні теоретичні підходи до проблема розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ століття, схарактеризував особливості нагромадження наукових знань з окремих напрямків фізичного виховання, проаналізував праці вітчизняних учених, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді, розкрив історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвиток професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Розв'язання поставлених завдань дозволило отримати низку нових результатів, що мають вагоме теоретичне і практичне значення. До таких слід віднести елементи наукової новизни, практичне значення, а також загальні висновки, узагальнені за результатами дослідження, що свідчать про фундаментальність, завершеність дисертації й уможлиблює її розгляд як авторського досягнення. Зміст дисертації відповідає поставленим завданням і визначеній логіці наукового дослідження.

Структура дисертації науково доцільна, розглянуті наукові положення вірогідні, що забезпечується теоретико-методологічною обґрунтованістю основних позицій адекватних меті і завданням дослідження.

Робота має наукову новизну і практичну значущість. Обґрунтовані в ній положення, узагальнення і висновки надзвичайно важливі для визначення стратегічних орієнтирів розвитку сучасної системи освіти.

Як позитив відзначимо, власне бачення і тлумачення автором дисертації обраного матеріалу, характеристику змістових форм і конструктів на основі смислового аналізу на різних рівнях.

Отже, обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Зміст і результати дисертаційної роботи представлено в 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 3 статті у наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 18 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 розділ у колективній монографії. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 11 тез у матеріалах науково-практичних конференцій, що дає підстави стверджувати, що основні результати дослідження та його важливі теоретичні й історіографічні матеріали належним чином апробовані на науково-практичних конференціях різного рівня, висвітлені в достатній кількості публікацій дисертанта.

Дотриманні в роботі принципи академічної доброчесності. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Дисертаційна робота М. А. Кошляка містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему. Вважаємо, що подана до захисту дисертаційна робота містить усі ознаки саме сучасного інноваційного фундаментального дослідження.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення отриманих здобувачем результатів, слід відмітити низку дискусійних положень, а також висловити окремі побажання:

1. На наш погляд, дисертаційне дослідження потребує доповнення тлумачним словником основних понять дослідження.

2. Дослідження проблематики творчих пошуків вчених-педагогів, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні бажано доповнити матеріалами періодичної педагогічної преси, які зберігають унікальність і самобутність педагогічних систем авторів.

3. Дисертаційне дослідження доповнили б короткі довідки біографічного характеру, насамперед педагогів, що обґрунтує вибір дисертантом саме цих педагогічних персоналій.

4. У тексті дисертації або в додатках, які доповнюють основний зміст дисертаційної роботи, варто подати узагальнюючі таблиці, які розкривають провідні педагогічні ідеї досліджуваного періоду.

Дисертація Кошляка Михайла Анатолійовича на тему: «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіка є самостійним завершеним дослідженням, що має як теоретичне, так і практичне значення та відповідає чинним вимогам, передбаченим п. 7-9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197) і може бути рекомендованим до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

Дубінка Микола Михайлович, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Актуальність роботи не викликає сумнівів, адже наукове вирішення сучасних освітніх проблем, зокрема проблем фізичного виховання неможливе без вивчення й узагальнення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей і молоді. Це зумовлює необхідність в конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії, теорії та практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття.

У дисертаційному дослідженні, на підставі узагальнення результатів історіографічного пошуку, аналізу широкої джерельної бази здійснено цілісний системний аналіз історико-педагогічних досліджень розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Поставлену мету автор роботи досяг шляхом вирішення чітко визначених наукових завдань. Для розв'язання окреслених завдань дисертант широко використав комплекс взаємопов'язаних методів дослідження (загальнонаукових, історико-педагогічних), що дало можливість отримати наукові результати, що мають важливе теоретичне й практичне значення.

Узагальнено різні підходи до систематизації та класифікації різного роду матеріалів із проблеми розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі. Проаналізовані в дисертаційному дослідженні праці систематизувались за трьома основними підходами: хронологічним, проблемно-тематичним та персоніфікованим.

Визначення та застосування хронологічного та проблемно-тематичного підходів до аналізу, класифікації та систематизації джерел дозволили дисертанту організувати матеріал дослідження в певній послідовності, виділяючи з нього різні за змістом і завданнями окремі праці вчених та відтворити цілісну картину розвитку теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття.

Здійснено періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді досліджуваного періоду та

виокремлено чотири періоди: становлення (друга половина XIX – 1917 р.); міжвоєнний (1918–1930-і рр.); тоталітарний (1940–1980-і рр.); модернізаційно-плюралістичний (1991 р. –початок XXI ст.).

Автор переконливо доводить, що кожний із вищезазначених періодів має свої суттєві відмінності в характері підходів до історико-педагогічного дискурсу, у змісті та напрямках досліджень різних теоретичних й практичних аспектів розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні, які зумовлені соціально-економічними, суспільно-політичними та соціально-культурними реаліями тих часів, коли здійснювалися дослідження. Особливого значення набуває аналіз освітніх парадигм властивих цим періодам. З їх зміною відбулися трансформації у наукових пошуках учених.

У роботі всебічно схарактеризовано процес нагромадження наукових знань про розвиток теорій і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні та досліджено історико-педагогічні дослідження з окремих напрямків фізичного виховання.

Переконливими є здійснений історико-педагогічний аналіз досліджень, присвячених освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні в означений історичний період.

Значну наукову цінність становить обґрунтування дисертантом історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвитку професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Здійснений у дисертації цілісний і системний історіографічний аналіз розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття репрезентує можливості не лише подальшого вивчення означеної проблеми, а й практичного втілення позитивного історико-педагогічного досвіду в реалії вітчизняної системи освіти на сучасному етапі.

Обґрунтованість наукових положень, висновків до розділів, загальних висновків, сформульованих у дисертації, забезпечується належною теоретико-методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Розкриття авторських наукових положень, представлених М. А. Кошляка, коректне з наукового погляду опрацювання даних на різних етапах дослідження, сформульованих авторських висновків, а також їх наукова і практична значущість, дають підстави стверджувати про високий ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у науковій праці.

Зміст і результати дисертаційної роботи представлено у 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 3 статті у наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 18 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 розділ монографії. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації.

В опублікованих працях відображено результати кожного з розділів дисертації. Проведене ознайомлення зі змістом публікацій свідчить про наявність

повного висвітлення результатів дисертації. Посилання на публікації відображено в роботі.

Апробація результатів дослідження на 11 науково-практичних конференціях переконує, що матеріали дослідження мають теоретичну значущість та практичну цінність.

Дисертація є результатом власних досліджень та самостійною працею дисертанта. Усі наукові результати, викладені в роботі, отримані автором особисто. У дослідженні використання наукових текстів, ідей, розробок, наукових результатів і матеріалів інших авторів супроводжується посиланням на джерело опублікування.

У цілому позитивно оцінюючи наукове і практичне значення дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання дискусійного характеру:

1. У вступі при обґрунтуванні актуальності для сучасної освіти наукової проблеми потребує підсилення потреба в її цілісному історіографічному аналізі, що здійснювався автором шляхом розкриття її характеристики педагогічних досліджень вітчизняних учених.

2. На наше переконання, більш чіткого обґрунтування потребують хронологічні межі дослідження.

3. У дисертації схарактеризовано процес нагромадження наукових знань з окремих напрямків фізичного виховання у досліджуваній період, потребує належного обґрунтування, чому автор зупинилася саме на цих напрямках.

4. Доречно переглянути зміст висновків до розділів дисертації, узагальнити представлений в дисертації матеріал по кожному параграфу. Узгодження з завданнями дослідження потребують загальні висновки.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Дисертація Кошляка Михайла Анатолійовича на тему: «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіка є самостійним завершеним дослідженням, що має як теоретичне, так і практичне значення та відповідає чинним вимогам до даного виду робіт і може бути рекомендована до розгляду у спеціалізованій вченій раді.

В обговоренні результатів дисертації взяли участь:

Окольніча Т. В., доктор педагогічних наук, професор зазначила, що М. А. Кошляк комплексно й всебічно висвітлив наукову проблему, яка до цього часу не була предметом спеціального вивчення. У даний час існує об'єктивна потреба в конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії, теорії та практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття. У зв'язку з цим виникає необхідність в системному ретроспективному аналізі досягнень минулого, збереженні та примноженні напрацювань попередніх поколінь науковців, запобіганні помилок і визначенні перспективних дослідницьких напрямів.

Тому дисертаційне дослідження є актуальним і своєчасним. Робота характеризується логічно виваженою структурою, що охоплює окреслене коло дослідницьких завдань і відображає досягнення поставленої мети.

Концепція дослідження полягає в реконструкції цілісного історіографічного аналізу розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині XIX – XX ст., що відображено в історико-педагогічній та різнопрофільній літературі, яка з'явилася в Україні у другій половині XIX – на початку XXI ст.

Відзначаю широку джерельну базу дослідження, до якої увійшли: документи, що регулювали систему освіти в Україні в досліджуваній період (статути, положення про навчальні заклади, закони, циркуляри, постанови тощо); праці громадських діячів, педагогів другої половини XIX – XX ст., у яких розкриваються питання фізичного виховання дітей та молоді; монографії та дисертації, які є основним інформативним джерелом реконструкції історіографічного процесу з нагромадження наукових знань про теоретичні й практичні аспекти фізичного виховання дітей та молоді в Україні в означений період; узагальнювальні праці, що розкривають генезу фізичного виховання дітей та молоді в Україні, колективні видання; матеріали періодичних видань; архівні матеріали; критико-бібліографічні джерела.

Практична вагомість результатів дослідження полягає у тому, що фактологічний матеріал, теоретичні положення й науково обґрунтовані висновки дослідження щодо теорії і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі можуть бути використані для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи освіти в Україні. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, історії України, джерелознавства; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів; при укладанні підручників, посібників із теорії та історії педагогіки, історії української фізичної культури і спорту, теорії та методики фізичного виховання, при розробці спецкурсів і спецсеминарів, при здійсненні керівництва курсовими й кваліфікаційними роботами.

Результати дисертаційної роботи висвітлено в 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 3 статті у наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 18 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 розділ монографії. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації.

Робота відзначається творчим пошуком, аргументованістю положень, доказовістю, новими підходами в оцінці подій і феноменів.

Отже, дисертаційне дослідження Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» слід вважати завершеним, самостійно виконаним дослідженням і таким, що може бути рекомендованим до розгляду у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіка.

Філоненко О. В., доктор педагогічних наук, професор вказала, що у дисертації чітко сформульовано понятійний апарат дослідження. Відповідно до об'єкта і предмета визначено мету, у логічному взаємозв'язку з ними висунуті завдання, які надалі підтверджені результатами дисертаційного дослідження.

У роботі рельєфно представлено ступінь і основні напрями наукової розробки досліджуваної проблеми. Реалізація авторського наукового пошуку відображена і в науковій новизні, яка є і беззаперечною, і очевидною.

Дослідником уперше цілісно схарактеризовано історико-педагогічні дослідження розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. з позицій парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, історіографічного, герменевтичного, історичної реконструкції педагогічного знання, історико-національного підходів; обґрунтовано періодизацію історіографічного процесу, що охоплює такі чотири основні періоди, кожний з яких відображає тенденції нагромадження наукових знань щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.; проаналізовано наукові розвідки з окремих напрямів проблеми; узагальнено дослідження, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні; розкрито рефлексії вітчизняних учених щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Україні в досліджуваний період;

Показовим на нашу думку, є й те, що зміст дисертації оприлюднено у 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації.

Результати проведеного дослідження дають підставу вважати, що концепція дослідження плідна, визначені завдання реалізовано, мета досягнута.

Дисертаційна робота Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» є оригінальним, самостійним, завершеним дослідженням, яке має наукову цінність та практичну значущість, і може бути рекомендована до розгляду у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіка.

Плющ В. М., доктор педагогічних наук, професор наголосила на актуальності та значущості порушеної проблеми, на недостатній розробці й науковому обґрунтуванні цієї проблеми в теорії і практиці, адже проблема розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі ще не була предметом цілісного дослідження. Водночас у цьому процесі були певні досягнення, які не втратили своєї наукової і практичної значущості та актуальності.

Дисертація відзначається логікою побудови наукового апарату: чітко сформульована мета, завдання дослідження, об'єкт, предмет, наукова новизна роботи.

У роботі розкрито й цілісно схарактеризовано історико-педагогічні дослідження вітчизняних учених щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття.

Методологічною основою проблеми є сукупність наукових підходів (системного, культурологічного, герменевтичного, історіографічного, парадигмального, персоналістично-біографічного) та принципів (історизму, єдності історичного й логічного, об'єктивності, усебічності й цілісності вивчення історико-педагогічних процесів і явищ). Комплексне застосування визначених методологічних підходів і принципів уможливило різновекторний аналіз проблеми дослідження і синтез його результатів в обґрунтуванні особливостей нагромадження наукових знань про розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Вважаю, що дисертаційне дослідження Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» цілком відповідає вимогам, що висувуються до робіт такого типу, і може бути подане до розгляду у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Рацул О. А., доктор педагогічних наук, професор зазначив, що концепція дослідження полягає в реконструкції цілісного історіографічного аналізу теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні у другій половині XIX – XX ст., що відображено в історико-педагогічній та різнопрофільній літературі, яка з'явилася в Україні у другій половині XIX – на початку XXI ст. Реалізація цієї концепції передбачає вивчення теоретико-методологічних, інституційних та інших аспектів розвитку історіографічного процесу за різних періодів.

Дисертаційне дослідження Кошляка М. А. є цілісною, логічно завершеною науковою працею, що базується на ґрунтовному опрацюванні 560 найменувань.

Авторські положення та висновки відзначаються високим ступенем достовірності, теоретичною обґрунтованістю та ретельною статистичною верифікацією отриманих даних. Сформульовані рекомендації мають чітку практичну спрямованість і спрямовані на системну модернізацію професійної підготовки вчителів фізичної культури в контексті сучасних змін.

Варто також визнати, що основні рекомендації виконаного дослідження доведені дисертантом до рівня можливості їх практичного застосування.

У висновках викладено найбільш важливі результати дисертації та можливі напрями продовження дослідження за тематикою дисертації.

Рацул О. А. дійшов висновку, що дисертаційну роботу Кошляка М. А. «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» слід вважати завершеним, самостійно виконаним дослідженням і таким, що може бути рекомендованим до розгляду в спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Бабенко Тетяна Василівна, кандидат педагогічних наук, доцент вказала, що дисертаційна робота М. А. Кошляка містить нові, раніше не захищені наукові

положення, а обґрунтовані результати у сукупності розв'язують актуальну наукову проблему.

Основні наукові положення, концептуальні, методологічні підходи, висновки, презентовані у дисертації, достатньою мірою обґрунтовані, базуються на аналізі праць вітчизняних учених. Автором логічно сформульовано структурні компоненти: мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження, які відповідають темі дисертації.

Досягненню сформульованої в роботі мети сприяв ретельний аналіз теоретико-методологічних засад та джерельної бази дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, забезпечується належною методологічною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць, і загалом не викликає сумніву.

Отже, проведений у дисертації комплексний і системний історіографічний аналіз теорії та практики фізичного виховання дітей і молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ ст. демонструє потенціал не лише для подальших наукових досліджень цього соціально-педагогічного феномену, але й для впровадження цінного історико-педагогічного досвіду в сучасну національну освітню систему.

Дисертація Кошляка Михайла Анатолійовича «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» слід вважати завершеним, самостійно виконаним дослідженням і таким, що може бути рекомендованим до розгляду у спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіка.

Доктор педагогічних наук, професор Дубінка М. М.: підсумовуючи обговорення дисертаційного дослідження Кошляка М. А. зазначив, що поступила пропозиція:

1. Рекомендувати дисертаційне дослідження «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини ХІХ – ХХ століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» до розгляду у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

2. Затвердити розгорнутий висновок кафедри освітніх наук щодо докторської дисертації Кошляка Михайла Анатолійовича (додається).

ВИСНОВОК

про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Кошляка Михайла Анатолійовича

«Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Актуальність дослідження. Впродовж останніх десятиліть українська історико-педагогічна наука зазнає складних і суперечливих змін: відбувається переосмислення усталених наукових парадигм та активний пошук нових теоретико-методологічних орієнтирів. Особливості цього процесу проявляються у розширенні фактографічної бази, посиленні наукового дискурсу, утвердженні плюралізму думок, суперечливості позицій і розмаїтті теоретичних висновків й наукових трактувань.

Одним із стратегічних завдань змісту освіти, визначених «Національною доктриною розвитку освіти в Україні у XXI ст.» (2002), «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр.» (2012), Законами України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014) є оптимальне поєднання класичної спадщини та сучасних досягнень наукової думки, використання позитивних надбань національного педагогічного досвіду.

За таких умов зростає потреба в конструктивному переосмисленні нагромаджених педагогічною наукою знань з історії, теорії та практики виховання дітей та молоді в Україні в різні історичні періоди, збереженні та примноженні напрацювань попередніх поколінь науковців, запобіганні помилок і визначенні перспективних дослідницьких напрямів.

Одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти в Україні є виховання гармонійно розвиненої, фізично здорової особистості, що відповідально ставиться до власного здоров'я і здоров'я інших як до найвищої індивідуальної і державної цінності.

На актуальності проблеми фізичного виховання дітей і молоді, на її розв'язанні в нових соціально-економічних умовах наголошується в державних програмах «Освіта» («Україна XXI століття») (1993), «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1998), Законі України «Про фізичну культуру і спорт» (1993), «Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту» (2004), «Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту» (2006), «Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 рр.» (2011), «Національної стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 р.» (2016) та ін.

Розвиток теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні – це невід'ємна частина вітчизняного державотворення, складова національно-культурного відродження країни. Потреба розбудови національної системи фізичного виховання зумовила зростання зацікавлення до історико-педагогічних особливостей розвитку фізичного виховання дітей та молоді, педагогічної

спадщини українських педагогів як важливого джерела розвитку сучасної педагогічної теорії та практики тіловиховання.

У цьому контексті особливо важливими стають історіографічні дослідження, спрямовані не лише на вивчення вітчизняного педагогічного досвіду фізичного виховання дітей та молоді, а й його осмислення і переосмислення, врахування прорахунків і здобутків, адаптацію його конструктивних елементів до сучасних потреб.

У сучасній педагогічній науці існує низка досліджень, автори яких обґрунтовують історичні аспекти проблеми навчання та виховання, розвитку школи, освіти і педагогічної думки в Україні (О. Адаменко, Л. Березівська, Л. Вовк, В. Гомоннай, М. Грищенко, Н. Дічек, М. Євтух, М. Левківський, О. Любар, В. Майборода, Б. Мітюров, Н. Ничкало, Н. Побірченко, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, В. Смаль, Б. Ступарика, Г. Троцка, М. Ярмаченка та ін.).

Теоретичні і практичні аспекти розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. розкривається в багатьох працях українських дослідників (Я. Боднар, І. Бондаренко, С. Бугрій, А. Буценко, О. Вацеба, В. Вербицький, О. Винничук, Е. Вільчковський, А. Вольчинський, Г. Воробей, С. Гаркуша, О. Гауряк, Н. Гнесь, О. Гречанюк, Г. Грибан, О. Гук, Н. Деделюк, Е. Дорошенко, В. Золочевський, М. Зубалій, М. Євтух, І. Кліш, В. Кравець, С. Кириленко, Т. Кравчук, О. Кречетов, М. Крук, Л. Кун, А. Кухтій, Є. Кучерган, В. Левків, М. Лук'яненко, Г. Малка, Л. Матвеев, П. Мартин, С. Марчук, В. Мужичок, А. Окопний, Н. Пангелова, М. Петренко, О. Півень, Є. Приступа, Г. Приходько, О. Проніков, У. Проценко, І. Роцін, І. Рядинська, О. Слімаковський, М. Солопчук, В. Спіцин, В. Старков, С. Степанюк, Б. Трофим'як, Ю. Черпак, О. Худолій, С. Філь, А. Цьось, Г. Шепеленко та ін.), у яких висвітлено ключові події та постаті українського фізичного виховання, історико-педагогічні особливості розвитку фізичного виховання дітей та молоді, основні етапи розвитку фізичної культури і спорту в Україні, історичні аспекти становлення та розвиток професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури тощо.

Однак проблема розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі ще не була предметом цілісного дослідження. Водночас у цьому процесі були певні досягнення, які не втратили своєї наукової і практичної значущості та актуальності.

Доцільність нашого дослідження зумовлена також потребою розв'язання низки суперечностей:

– між нагромадженою вітчизняною історико-педагогічною наукою великою кількістю праць з історії розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. та відносно невисоким рівнем її систематизації, проблемно-тематичного, комплексного аналізу;

– між сучасним рівнем опрацювання теоретико-методологічних основ історіографії української педагогічної науки та необхідністю їх перегляду й

удосконалення з огляду на зміну наукових парадигм, освітні трансформації та нові соціокультурні виклики;

– між виявленими відмінностями в рівні дослідженості окремих аспектів теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. та необхідністю їх наукового осмислення;

– між недостатнім ознайомленням педагогів-практиків з історією розвитку фізичного виховання дітей та молоді та доцільністю його творчого використання в практиці сучасних закладів освіти.

Отже, актуальність проблеми, недостатня її розробленість у педагогічній науці та необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження – **«Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри педагогіки та менеджменту освіти Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (нині кафедра освітніх наук Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка) «Соціально-професійне становлення особистості» (реєстраційний № 0116U003481). Тему дослідження затверджено на засіданні вченої ради Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (протокол № 5 від 01 грудня 2025 р.).

Мета дослідження – розкрити й цілісно охарактеризувати історико-педагогічні дослідження вітчизняних учених щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади та поняттєво категорійний апарат дослідження.

2. Окреслити історіографію проблеми та джерельну базу дослідження.

3. Здійснити періодизацію розвитку історико-педагогічних досліджень теорії і практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні досліджуваного періоду.

4. Схарактеризувати особливості нагромадження наукових знань про розвиток фізичного виховання дітей та молоді та проаналізувати дослідження з окремих напрямів фізичного виховання.

5. Узагальнити праці вітчизняних учених, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді.

6. Розкрити історико-педагогічні рефлексії щодо становлення та розвитку професійної підготовки вчителів фізичної культури.

Об'єкт дослідження – теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Предмет дослідження – історико-педагогічні дослідження розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.

Особистий внесок здобувача в отриманні наукових результатів та вирішенні конкретного наукового завдання. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї і розробки, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертанткою особисто. Використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і використані для підкріплення результатів здобувача.

Достовірність та обґрунтованість отриманих результатів та запропонованих автором рішень, висновків, рекомендацій підтверджена теоретико-методологічною обґрунтованістю його основних положень; застосуванням методів, адекватних до предмета, мети та завдань дисертації; зіставленням отриманих даних із результатами інших досліджень. Достовірність підтверджується результатами апробації на численних конференціях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

– цілісно схарактеризовано історико-педагогічні дослідження розвитку теорії й практики фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. з позицій парадигмального, системного, синергетичного, культурологічного, аксіологічного, історіографічного, герменевтичного, історичної реконструкції педагогічного знання, історико-національного підходів; обґрунтовано періодизацію історіографічного процесу, що охоплює такі чотири основні періоди: становлення (друга половина XIX – 1917 р.); міжвоєнний (1918–1930-і рр.); тоталітарний (1940–1980-і рр.); модернізаційно-плюралістичний (1991 р. – початок XXI ст.), кожний з яких відображає тенденції нагромадження наукових знань щодо розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст.; проаналізовано наукові розвідки з окремих напрямів проблеми; узагальнено дослідження, присвячені освітній діяльності та творчому доробку педагогічних персоналій, які здійснили вагомий внесок у розвиток фізичного виховання дітей та молоді в Україні; розкрито рефлексії вітчизняних учених щодо становлення та розвитку професійно-педагогічної підготовки вчительських кадрів з фізичної культури в Україні в досліджуваний період;

– *уточнено* поняття «фізичне виховання», «фізична культура», «здоров'язбереження», «фізкультурно-масова робота», «історіографія», «історія вітчизняної педагогічної думки», «вітчизняний педагогічний дискурс», «педагогічні персоналії»; уявлення про творчість громадських діячів і педагогів, діяльність яких була пов'язана з розвитком фізичного виховання дітей та молоді в Україні і є ще малодослідженою;

– *подальшого розвитку набули* конкретизація критеріїв, принципів добору та класифікації джерел з історіографії педагогічної науки; наукові підходи до з'ясування ступеня дослідженості історіографічних проблем та принципів групування пов'язаних з нею наукових публікацій; уявлення про розвиток фізичного виховання в Україні в досліджуваний період.

До наукового обігу введено широке коло архівних матеріалів, історико-педагогічних досліджень другої половини XIX – XXI ст., що стосуються розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактологічний матеріал, теоретичні положення й науково обґрунтовані висновки дослідження щодо теорії і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX ст. у вітчизняному педагогічному дискурсі можуть бути використані для визначення стратегічних орієнтирів розвитку системи освіти в Україні. Систематизовані та узагальнені положення, фактологічний матеріал, джерельна база дослідження можуть стати основою для подальших наукових розвідок з історії педагогіки, історії України, джерелознавства; для розширення та оновлення змісту навчальних курсів «Педагогіка», «Педагогіка фізичного виховання», «Виховні та дидактичні концепції в історичному вимірі», «Історія вищої школи», «Педагогічна персоналія в історико-педагогічному дослідженні», «Актуальні зарубіжні та вітчизняні освітні концепції», «Історія фізичної культури», «Історія наукової думки у фізичній культурі»; при укладанні підручників, посібників із теорії та історії педагогіки, історії української фізичної культури і спорту, теорії та методики фізичного виховання, при розробці спецкурсів і спецсемінарів, при здійсненні керівництва курсовими й кваліфікаційними роботами.

Результати дисертаційної роботи *впроваджено* в освітній процес, Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка (довідка № 25/05 від 10 листопада 2025 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-777 від 11 листопада 2025 р.), Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 63-н від 17 листопада 2025 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/36 від 26 листопада 2025 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (довідка № 01-01-296 від 27 листопада 2025 р.).

Особистий внесок автора в працях, опублікованих у співавторстві. У працях, опублікованих у співавторстві, здобувачу належить: у статтях, які індексуються в наукометричних базах: «Innovative dimension of effectiveness in physical education student learning (співавтори: Dzhurynskiy P., Broiakovskyi O., Tsviakh O., Turchak A., & Zalizniak, англійською) автором доведено доцільність використанням інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту (авторський внесок – 35 %); «Physical education of students in the conditions of distance education» (співавтори: Babachuk Y., Mysiv V., Rodikov V., Ivanenko O., англійською) дисертантом обґрунтовано важливість професійно-прикладної фізичної підготовки та загальної спеціальної фізичної підготовки студента, проаналізовано методи та прийоми в умовах дистанційного навчання, які змінюють відношення студентів до свого здоров'язбереження (авторський внесок – 35 %); «La educación física como herramienta para la intervención social. Experiencias, escenarios comunitarios y posibilidades» (співавтори: Asauliuk I., Lisenchuk G., Kindrat V., & Prudivus N., іспанською) здобувачем описано трансформаційний потенціал фізичного виховання як важливий інструмент для цілей соціального втручання (авторський внесок – 35 %); у статті в матеріалах науково-практичних конференцій: «Experience of the past, formation of the future: a dynamic history of student-centered

education» (співавтори: Kozar Y, Kiriachok M., Poplavska S., Chernenko O., англійською) автором розкрито сучасний дискурс щодо педагогічних підходів студентоцентрованої освіти в контексті вищої освіти (авторський внесок – 25 %).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження апробовано на науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема:

міжнародних – «Proceedings of 11th SWS International Scientific Conference on Social Sciences» (Албена, Болгарія, 2024), «Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності» (Тернопіль, 2024), «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2025), «Science in the modern world: innovations and challenges» (Торонто, Канада, 2025), «Педагогічна майстерність майбутнього вчителя: поступ, становлення, удосконалення і зростання» (Полтава, 2025).

всеукраїнських – «Фізичне виховання і спорт в закладах освіти на сучасному етапі: стан, напрямки та перспективи розвитку» (Кропивницький, 2024), «Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії» (Херсон, Хмельницький, 2024), «Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)» (Київ, 2024), «Новації, практики та перспективи розвитку фізичної культури і спорту» (Кропивницький, 2024), «Філософія Григорія Сковороди: педагогіка і політика самопізнання» (Харків, 2024), «Новації, практики та перспективи розвитку фізичної культури і спорту» (Кропивницький, 2025).

Оцінка структури дисертації, її мови і стилю викладання. Структура дисертації та логіка викладу матеріалу відображають послідовність виконання основних завдань дослідження. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Дисертація написана грамотною українською мовою, стиль викладання матеріалу відповідає прийнятому в науковій літературі.

Перелік наукових праць, які відображають основні результати дисертації. Результати дисертаційної роботи висвітлено в 22 наукових працях, які відображають основні результати дослідження (19 – одноосібних), з яких: 3 статті у наукових виданнях, що входять до бази Web of Science Core Collection або Scopus, 18 статей у наукових виданнях, внесених до Переліку наукових фахових видань України, 1 розділ у колективній монографії. У 11 працях, додатково відображено наукові результати докторської дисертації, з них: 11 тез у матеріалах науково-практичних конференцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові публікації, які відображають основні наукові результати докторської дисертації

**Статті у виданнях, що індексуються в міжнародних базах даних
Web of Science Core Collection та/або Scopus:**

1. Dzhurynskiy P., Broiakovskyi O., Tsviakh O., **Koshliak M.**, Turchak A., & Zalizniak A. Innovative dimension of effectiveness in physical education student

learning. *Amazonia Investiga*. 2023. № 12 (72). Pp. 167–179.
DOI : <https://doi.org/10.34069/AI/2023.72.12.15> (**Web of Science**)

2. Babachuk Y., Mysiv V., Rodikov V., Ivanenko O., & **Koshliak M.** Physical education of students in the conditions of distance education. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13(75). Pp. 185–196. DOI : <https://doi.org/10.34069/AI/2024.75.03.16> (**Web of Science**)

3. Asauliuk I., Lisenchuk G., **Koshliak M.**, Kindrat V., & Prudivus N. La educación física como herramienta para la intervención social. Experiencias, escenarios comunitarios y posibilidades. *Interacción y Perspectiva*. 2025. № 15(3). Pp. 660–671. DOI : <https://doi.org/10.5281/zenodo.16910397> (**Web of Science**)

Монографія (розділи монографії):

4. Кошляк М. А. Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді: історико-педагогічний дискурс. *Сучасна освіта в Україні: особливості розвитку в умовах воєнного стану та повоєнні перспективи*: колективна монографія [електронне видання] / за заг. редакцією проф. Я. В. Галети : наук. ред. проф. Т. Я. Довга. Дніпро : Середняк Т. К., 2024. С. 345–364. DOI : <https://doi.org/10.36550/978-617-8139-92-6>

Статті у наукових періодичних виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України:

5. Кошляк М. А. Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей: історико-педагогічний дискурс. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2022. Вип. 206. С. 146–150. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-206-146-150>

6. Кошляк М. А. Проблеми фізичного виховання в історії педагогічної думки (друга половина XIX століття). *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2022. Вип. 207. С. 171–175. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-171-175>

7. Кошляк М. А. Організаційні аспекти становлення та розвитку фізкультурно-масової роботи з молоддю в кінці XIX – на початку XX століття. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2023. Вип. 209. С. 213–217. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-209-213-217>

8. Кошляк М. А. Проблема виховання фізичної культури учнів в педагогічній спадщині В. Сухомлинського. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 212. С. 179–182. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-212-179-182>

9. Кошляк М. А. Проблема фізичного виховання дітей та молоді в системі позашкільних закладів в рецепції сучасних українських дослідників. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 213. С. 331–335. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-331-335>

10. Кошляк М. А. Підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в наукових дослідженнях. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 214. С. 207–210. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-214-207-210>

11. Кошляк М. А. Підготовка спортсменів у закладах спортивного профілю у наукових дослідженнях *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 215. С. 187–191. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-187-191>
12. Кошляк М. А. Способи оптимізації фізичного виховання студентів закладів вищої освіти: педагогічний дискурс. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2024. № 5 (139). С. 325–333. DOI : <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.05/325-333>
13. Кошляк М. А. Сутнісні характеристики феномену «фізична культура» у наукових дослідженнях. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 216. С. 373–377. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-216-373-377>
14. Кошляк М. А. Особливості організації спортивно-масової роботи з учнівською молоддю в Україні в наукових рефлексіях вітчизняних учених. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, 2024. № 6 (140). С. 69–81. DOI : <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.06/069-081>
15. Кошляк М. А. Проблема здоров'язбереження у вітчизняній педагогіці. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2024. № 97. С. 8–12. DOI: <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2024.97.1>
16. Кошляк М. А. Фізичне виховання дітей та молоді в педагогічній спадщині К. Д. Ушинського. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 217. С. 207–210. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-207-210>
17. Кошляк М. А. Поняття «фізичне виховання» у вітчизняних наукових рефлексіях. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2025. № 98. С. 8–12. DOI : <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2025.98.1>
18. Кошляк М. А. Розвиток фізичного виховання в Україні в другій половині ХХ століття як предмет вивчення науковців. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2024. Вип. 218. С. 347–350. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-218-347-350>
19. Кошляк М. А. Проблема фізичного виховання, збереження та зміцнення здоров'я в педагогічній спадщині Г. Ващенко: історіографічний огляд. *Наукові записки*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця: ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2025. Вип. 81. С. 75–79. DOI : <https://doi.org/10.31652/2415-7872-2025-81-75-79>
20. Кошляк М. А. Історико-педагогічні аспекти розвитку фізичної культури та спорту в Україні в другій половині ХХ століття. *Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи*. Умань: Візаві, 2025. № 1 (13). С. 54–59. DOI : [https://doi.org/10.31499/2706-6258.1\(13\).2025.330206](https://doi.org/10.31499/2706-6258.1(13).2025.330206)
21. Кошляк М. А. Фізичне виховання дітей і молоді у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХІХ – початку ХХ століття: сучасні

дослідження та інтерпретації. *Наукові записки* [Укр. держ. університету імені Михайла Драгоманова]. Серія: Педагогічні науки. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2025. Вип. 160. С. 77–85. DOI : <https://doi.org/10.31392/NZ-udu-160.2025.10>

22. Кошляк М. А. Місце фізичного виховання молодого покоління в творчій спадщині А. Макаренка: історіографія питання. *Наукові записки*. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький: ЦДУ ім. В. Винниченка, 2025. Вип. 219. С. 274–278. DOI : <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-219-274-278>

Наукові публікації, які додатково відображають наукові результати докторської дисертації

Тези в матеріалах науково-практичних конференцій:

23. Кошляк М. А. Історичні аспекти розвитку фізичного виховання в Україні наприкінці XIX ст. *Фізичне виховання і спорт в закладах освіти на сучасному етапі: стан, напрямки та перспективи розвитку*: м-ли XXIX Всеукр. наук.-практ. конференції Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка (23 квітня 2024 р., м. Кропивницький). Кропивницький: ФОП Піскова М. А., 2024. С. 40–46.

24. Кошляк М. А. Проблема збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління. *Європейське майбутнє: філософсько-освітні студії*: м-ли I Міжнар. наук.-практ. конференції (9–10 травня 2024 р., м. Херсон, м. Хмельницький). Херсон: вид-во ФОП Вишемирський В. С., 2024. Ч. 1. С. 250–252.

25. Кошляк М. А. Проблема виховання фізичної культури учнів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Історія та філософія освіти в незалежній Україні: виміри історичної пам'яті (український і зарубіжний дискурси)*: м-ли Всеукр. наук.-практ. конференції (30 травня 2024 р., м. Київ).

26. Кошляк М. А. Підготовка спортсменів у закладах спортивного профілю у наукових дослідженнях *Новації, практики та перспективи розвитку фізичної культури і спорту*: м-ли VII Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнародною участю та II Всеукр. студ. наук.-практ. семінару з міжнародною участю (12 квітня 2024 р., м. Кропивницький). Кропивницький: Видавець Лисенко В. Ф., 2024. С. 171–173.

27. Кошляк М. А. Діяльність спеціалізованих закладів освіти спортивного профілю в Україні в рецепції українських учених. *Розвиток професійної майстерності педагога в умовах нової соціокультурної реальності*: м-ли VII Міжнар. наук.-практ. конференції (10–11 жовтня 2024 р., м. Тернопіль). Тернопіль, 2024.

28. Kozar Y., Kiriachok M., Poplavska S., **Koshliak M.**, Chernenko O. Experience of the past, formation of the future: a dynamic history of student-centered education. *Proceedings of 11th SWS International Scientific Conference on Social Sciences* – *ISCSS*. 2024. Vol. 11. (1.2). DOI : <https://doi.org/10.35603/sws.iscss.2024/s08/54>

29. Кошляк М. А. Проблема збереження та зміцнення здоров'я особистості в спадщині Григорія Сковороди. *Філософія Григорія Сковороди: педагогіка і*

політика самопізнання : м-ли X Всеукр. наук.-практ. конференції (з міжнародною участю) (3–4 грудня 2024 р., м. Харків). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2025. С. 50–52.

30. Кошляк М. А. Організація фізкультурно-оздоровлювальної роботи з учнівською молоддю в Україні: історіографічний огляд. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи* : м-ли VI Міжнар. наук.-практ. конференції (26 грудня 2024 р., м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 40–42.

31. Кошляк М. А. Розвиток фізичної культури та спорту в Україні в другій половині XX століття в наукових дослідженнях. *Новації, практики та перспективи розвитку фізичної культури і спорту* : м-ли VIII Всеукр. наук.-практ. семінару з міжнар. участю та III Всеукр. студ. наук.-практ. семінару з міжнар. участю (10–11 квітня 2025 р., м. Кропивницький). Кропивницький : Видавець Лисенко В. Ф., 2025. С. 175–178.

32. Кошляк М. А. Історіографічний аналіз сучасних досліджень проблеми фізичного виховання дітей та молоді. *Science in the modern world: innovations and challenges* : м-ли IX Міжнар. наук.-практ. конференції (15–17 травня 2025 р., Торонто, Канада). Торонто, Канада, 2025. С. 505–508.

33. Кошляк М. А. Пошук ефективних методів фізичного виховання молоді у ЗВО в рецепції сучасних учених. *Педагогічна майстерність майбутнього вчителя: поступ, становлення, удосконалення і зростання* : м-ли Міжнар. науково-практ. форуму (5 червня 2025 р., м. Полтава). Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2025. С. 998–1001.

Дисертація «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі», подана на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки є самостійною та завершеною науковою працею, у якій виконано конкретне наукове завдання (здійснено цілісний і системний аналіз історико-педагогічних досліджень розвитку фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття).

Дисертація відповідає вимогам, передбаченим п. 7-9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук» (постанова Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197).

УХВАЛИЛИ:

1. Рекомендувати дисертаційне дослідження «Теорія і практика фізичного виховання дітей та молоді в Україні другої половини XIX – XX століття у вітчизняному педагогічному дискурсі» до розгляду у спеціалізованій вченій раді на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

2. Затвердити розгорнутий висновок кафедри освітніх наук щодо докторської дисертації Кошляка Михайла Анатолійовича (додається).

З даного запитання відбулося голосування.

Результати голосування:

«за» – 8;

«проти» – немає;

«утримались» – немає.

Постанова і висновок прийняті відкритим голосуванням одноголосно.

Головуючий на засіданні фахового семінару

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор,
в. о. завідувача кафедри спортивних ігор
та масових видів спорту
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Геннадій ЛЕЩЕНКО

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної
та початкової освіти
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Аліна МАРТИН

доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри освітніх наук
ЦДУ імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

«16» грудня 2025 р.

